

Sapiens, núm. 114, març de 2012

Dossier:

Albert Anglès, “Vindolanda. La vida quotidiana als confins de l’imperi romà”, pàgs. 32-37.

VINDOLANDA

LA VIDA QUOTIDIANA ALS CONFINES DE L'IMPERI ROMÀ

El mur d'Adrià va protegir, durant més de quatre segles, la frontera més septentrional de l'imperi Romà, a la província de Britània. Un dels campaments militars que formaven part d'aquest entramat defensiu era Vindolanda. Avui aquest antic fort constitueix un jaciment arqueològic de primer ordre, tant per l'estat de conservació de les troballes com per la seva singularitat. La més sorprenent és un conjunt de cartes que permeten saber tota mena de detalls sobre la vida fa dos mil anys. **PER ALBERT ANGLÈS, AMB L'ASSESSORAMENT D'ANDREW BIRLEY**

Final de primavera de l'any 105 dC al nord de la remota província romana de Britània, sota el regnat de l'emperador Trajà. En el fort fronterer de Vindolanda bufen vents de canvi. Pels carrers del *vicus*, l'assentament extern al fort, els comerciants, artesans i soldats que hi volten des de primera hora del matí fan més fressa del que és normal. Tot just fa unes hores que han arribat les ordres, clares i inapel·lables, de l'emperador. A la guarnició de soldats auxiliars que durant gairebé tretze anys ha estat destinada a Vindolanda, li han assignat una nova destinació a l'altre extrem de l'Imperi, a Buridava, a la Dàcia (actual Romania). La segona campanya contra els rebels dacis es preveu imminent i aquesta és ara la prioritat de Roma.

Enrere quedaran l'ampliació i la renovació dels primers forts que es van fer a Vindolanda, tots de fusta. També les sorolloses caceres del comandant, la construcció de les primeres termes de pedra, les a vegades arriscades exploracions per aquelles terres inhòspites i els primers tractes comercials amb els

nadius britons. No hi ha dubte que és la fi d'una etapa per a la IX Cohort dels Bataus, un destacament de prop d'un miler de soldats auxiliars originaris dels Països Baixos que havien assolit renom a tot l'Imperi per les seves habilitats com a genets i exploradors.

LES CARTES QUE NO VA CREMAR LA FOGUERA

Igual que fan els seus homes, el comandant de la tropa, Flavi Cerialis, i la seva família enllesteixen l'equipatge per al llarg viatge fins a la Dàcia. També cal deixar el fort en condicions per a la propera guarnició. Cerialis ordena que es prepari una gran pira a prop del seu quarter (*praetorium*) per cremar la brossa i amb ella tota la correspondència que ha entrat i ha sortit durant aquests darrers tretze anys i que pot resultar comprometedora. Però, amb les presses, el comandant marxa quan el foc encara crema. Qui sap si va ser per un cop de vent o una pluja torrencial i sobtada, la qüestió és que el foc es va apagar abans que els documents es cremessin del tot.

Els arqueòlegs sempre havien considerat Vindolanda un jaciment clau en la història de les illes Britàniques. Primer, per la seva posició estratègica, ja abans que es construís el mur d'Adrià; segon,

EN TEMPS DE TRAJÀ
Molts textos trobats a Vindolanda daten del regnat de l'emperador Trajà (bust), un conqueridor cabdal de l'imperi Romà.

AL COSTAT DEL MUR

Durant sis anys, quinze mil soldats van participar en la construcció del mur d'Adrià, recreat en aquest dibuix del 1856. Vindolanda estava a tres quilòmetres del mur.

© THE VINDOLANDA TRUST

CIVILS I SOLDATS

Fusters, ferrers, sabaters, sastres, adobers i mercaders s'instal·laven al voltant del fort per avituallar la guarnició de soldats.

perquè era un emplaçament que havia estat habitat ininterrompudament durant quatre-cents anys, i tercer, perquè havia estat un lloc poc alterat per construccions posteriors i, per tant, la superposició de capes arqueològiques era neta i clara. Però no va ser fins al març del 1973 quan Vindolanda es va convertir en un jaciment de rellevància mundial. Durant unes obres, a uns cinc metres de fondària, els arqueòlegs van trobar, comprimida entre una catifa de falgueres que constituïa el paviment de la casa del comandant, la primera dels centenars de làmines de fusta plenes d'inscripcions que s'anirien trobant al llarg de les dècades següents. Juntament amb aquestes làmines o tauletes, també s'havien preservat objectes de cuir, fragments de

teixits, sabates i fustes. Es tractava d'elements que no solen perdurar dos mil·lennis, però que en aquest cas s'havien preservat gràcies a unes condicions ambientals especials en les quals hi havia una total absència d'oxigen.

De seguida les tauletes van ser considerades els registres escrits més antics del Regne Unit, a més de ser un registre únic al món que permetria descobrir fets fins aleshores inèdits relacionats amb la vida quotidiana dels romans a la frontera de l'Imperi. Es tractava de la correspondència que havien mantingut comandants i soldats d'alt rang sobre assumptes militars, però també de cartes que tractaven qüestions de negocis entre comerciants o, fins i tot, de missatges privats entre familiars, amics i esclaus.

VOLS VENIR A LA MEVA FESTA D'ANIVERSARI?

Un dels textos més significatius en aquest sentit és el convit a una festa d'aniversari que l'esposa d'un comandant d'un altre fort envia a la muller del comandant de Vindolanda, pels volts de l'any 100 dC: *"Salutacions de Clàudia Severa a la seva Lepidina. En el tercer dia abans dels idus de setembre, pel dia de celebració del meu aniversari, et faig arribar una càlida invitació per assegurar-me que vindràs a visitar-nos i que faràs més agradable aquesta jornada amb la teva presència. Saluda de part meua el teu Cerialis. El meu Eli i el meu fill t'envien les seves salutacions. T'esperaré, germana. Adéu germana meua, la meua ànima estimada. Et desitjo prosperitat i salut. A Sulpicia Lepidina, esposa de Cerialis, de part de Severa"*.

Tot i que les carta la va redactar un escriba, l'anàlisi de la cal·ligrafia de la missiva demostra que Clàudia Severa també va voler intervenir-hi escrivint la darrera frase, la del comiat, de pròpia mà, convertint-se així en un dels primers textos de la història escrit per una dona. Segur que Clàudia Severa ho va fer per mostrar el seu afecte. De fet, tota la carta destaca pel seu to afectuós, proper i educat.

QUANT VAL AQUESTA TÚNICA?

Aquesta és una característica que s'observa en tota la correspondència recuperada de Vindolanda. Fins i tot en un indret de l'Imperi tan remot com aquest, el nivell cultural tant de la població com de l'exèrcit, era elevat. Llegir i escriure no era cap activitat restringida a les elits o als escribes. També les dones, els mercaders, els soldats ordinaris i, fins i tot, els esclaus estaven alfabetitzats. Com a exemple, es conserva aquesta comanda que un esclau encarrega a un altre per les festes de les Saturnalia, una celebració molt popular entre la classe servil romana i que, com es veu, els esclaus de Vindolanda van mantenir.

"De Sever al seu Càndid, salutacions. Amb relació al plat per a les Saturnalia, et pregaria que l'aconseguissis al preu de quatre o sis asos i raves a un valor de no menys de mig denari. Adéu, germà. A Càndid, esclau de Genialis, de Sever."

Els asos i els denaris eren dues de les monedes més corrents a la zona. Un denari equivalia a setze asos, i gràcies a les transaccions de compra-venda d'aliments i roba que s'anotaven a les tauletes sabem que tant una metreta de cervesa com mig sextarius d'espècies costaven mig denari; que el

LES TAULETES DE VINDOLANDA

UN VERITABLE TRESOR ESCRIT

De moment, s'han reconstruït i desxifrat 1.400 fragments de tauletes, la majoria de les quals es conserven al Museu Britànic de Londres, que les va comprar. Tenen unes mesures estàndard de 20 x 6 cm i un gruix de 0,25 a 3 mm, encara que moltes no s'hi ajusten.

EVOLUCIÓ TIPOGRÀFICA

Estan escrites en un tipus de tinta feta a base de carbó, goma aràbiga o resina i aigua, i el suport és una fusta tova (de vern o bedoll i, en rares ocasions, de roure). S'han preservat gràcies a les condicions anaeròbiques (sense oxigen) del lloc on se les va trobar, entre capes d'argila, falgueres i fusta. A més de la singularitat dels

seus continguts, les tauletes també són rellevants perquè estan escrites en lletra cursiva romana antiga, emprada durant els tres primers segles de la nostra era. Aquestes lletres es construïen amb tracs curtes que permetien una escriptura àgil, però difícil de llegir per la superposició de lletres. A partir del segle IV dC es desenvolupa la nova cursiva romana, precursora de l'escriptura miniatúra medieval.

EN TRES DIMENSIONS

En aquesta recreació de Vindolanda es distingeix bé el recinte del fort i el poblet de comerciants que naixia als afores.

IMAGES © THE VINDOLANDA TRUST

LES ALTRES GRANS TROBALLES

A part de les tauletes, Vindolanda també resulta un jaciment fascinant pels diferents materials que s'han trobat a les excavacions i que rara vegada es preserven. Si aquí s'han preservat, ha estat gràcies a unes condicions del terra anaeròbiques excepcionals i altres factors que han permès que els puguem contemplar dos mil·lennis després de la seva confecció.

1 SABATES. El cuir ha estat emprat en molts objectes durant l'època romana. Vindolanda té la col·lecció de cuir més gran de l'Imperi que prové d'un sol jaciment. Les troballes s'han produït als fossats amb condicions anaeròbiques o a prop de fonts en condicions de negament. La pell de bou o vaca s'utilitzava per manufacturar sabates, objectes pesats i equipament per al cavall, mentre que la pell de cabra, més prima, lleugera i tova, era destinada a objectes més delicats, com tendes militars, guarniments per al cavall, roba o bosses. La col·lecció de sabates de Vindolanda (amb gairebé 5.000 peces conservades) ens dona una idea dels costums i la societat de l'època. Moltes

sabates s'han trobat reparades i d'altres són gairebé noves. Es troben molts tipus diferents de calçat, de mida i modes, evidenciant també l'existència de nens, dones i joves al jaciment.

2 ROBA. La col·lecció de tèxtils de Vindolanda, amb més de 800 fragments trobats, gairebé tots de llana, és la més gran de tot Anglaterra. Les condicions del terra han permès que fins i tot fràgils fragments de teixits s'hagin conservat en bones condicions. Mentre que algunes peces han estat teixides grollerament, d'altres mostren tècniques de més finor, demostrant l'elevat nivell aconseguit per la indústria tèxtil romana. S'han arribat a trobar pegats circulars preparats ja per a pedaços i un mitjó infantil com a única peça íntegra.

3 MOBLES I CAIXES. La fusta, amb un proveïment local abundant, era un recurs vital a la frontera. S'utilitzava per a la construcció d'edificis, carruatges, rodes, mobles, caixes, pales, eines, plomes i barrils. L'ambient humit i negat de Vindolanda ha preservat

molts dels treballs en fusta, oferint-nos una bona mostra de les tècniques dels fusters romans. Les excavacions han descobert des de les bigues d'alguns edificis dels primers forts fins a delicats exemples de fusta tornejada.

4 CISTELLS. La cistelleria fou un ofici molt habitual i les cistelles de vímet van ser emprades en multitud d'objectes d'ús diari. De totes maneres, no s'ha trobat cap cistella sencera, donada la seva fragilitat i difícil conservació. De la mateixa manera que la indústria de la llana, la cistelleria britana gaudia de bona reputació al continent i exportava els seus productes.

5 PLOMA. Per escriure s'utilitzaven plomes amb el mànec de fusta i la punta de ferro. Se n'han trobat moltes. El ferro era un altre dels elements essencials al fort, ja que s'utilitzava tant per construir com per fabricar eines i utensilis quotidians. Resulta prou important la indústria del metall a Vindolanda, on s'ha trobat fins i tot un altar dedicat a Vulcà, el déu protector d'aquesta activitat.

© THE VINDOLANDA TRUST

PARLA EL DIRECTOR DE L'EXCAVACIÓ

“L'AUTOGESTIÓ DE LA NOSTRA EXCAVACIÓ ENS PERMET TREURE'N EL MÀXIM RENDIMENT”

ANDREW BIRLEY, DOCTOR EN ARQUEOLOGIA, DIRIGEIX LES EXCAVACIONS DE VINDOLANDA.

Quant temps fa que s'excava a Vindolanda? És un jaciment que s'ha anat excavant periòdicament des del final del segle XVII, però no va ser fins al 1970 quan la creació del consorci Vindolanda Trust hi va donar un impuls definitiu.

Per què és un emplaçament tan rellevant? Perquè hi conflueixen una sèrie de factors. El primer de tots és que, en molts aspectes, es tracta d'un típic fort militar romà amb un excel·lent estat de conservació. Això permet desvelar moltes preguntes en relació amb aquests assentaments. Però potser el més important de tot és la manera com s'autogestiona l'excavació, que permet treure el màxim rendiment de les prospeccions arqueològiques, i les troballes que s'hi fan.

Quines han estat les troballes més significatives de la darrera

campanya, la de l'estiu del 2011? De les novetats d'aquest any, la meua preferida és un conjunt d'anells que van ser cremats al sòl d'una mena de cabana circular. La troballa ens ha obert nous interrogants, com per què van cremar els anells en lloc d'endur-se'ls en marxar del fort.

De tots els objectes trobats a Vindolanda, quins són els més difícils i cars de preservar? Tot allò fet de material orgànic comporta un cost de conservació molt més alt. Les delicades i valuoses tauletes són especialment cares i difícils de conservar, i el tractament químic que es fa servir és perillós per a la salut, de manera que cal prendre mesures de precaució extremes. Perquè us feu una idea dels costos de preservació, us diré que els productes químics per conservar una sabata romana costen uns 35 euros, i n'hem trobades cinc mil...

Per què en la majoria de jaciments romans no s'han trobat ni sabates, ni cistells de vimet ni altres peces com aquestes? Per les condicions excepcionals del sòl. Però val a dir que la nostra pròpia manera de treballar a l'excavació també afavoreix la seva conservació un cop les desenterrarem. Només una hora després d'haver estat trobada, la peça ja se sotmet al procés de conservació.

Què es preveu excavar en futures campanyes? De moment només hi ha excavat un 30% del total. La nostra idea és arribar fins als límits del jaciment i excavar com a mínim fins al nivell que correspon al segle III.

La crisi econòmica pot aturar aquests projectes com passa en altres llocs? Les nostres excavacions es financen el 100% amb els ingressos de les entrades dels 90.000 visitants que rebem anualment. En els 41 anys d'història del consorci Vindolanda Trust mai no hem rebut cap ajut públic, de manera que ara no patim per les retallades. Tots els ingressos que genera Vindolanda són reinvertits en el jaciment i en l'equip científic que hi treballa, també en els 600 treballadors voluntaris que acollim cada any. No hem malbaratat els diners en temps de bonança ni els hem reinvertit en projectes faraònics que ara no són rendibles.

modius d'ordi valia un as i mig denari; que el preu d'una túnica era de tres denaris i que una bossa podia costar onze asos. Ara bé, quina quantitat serien ara una *metreta*, un *modius* i un *sextarius*? La *metreta* equivaldria a uns 39 litres i un *modius*, a gairebé set quilos. Setze *sextarius* equivalien a un *modius*, és a dir, a una mica més de 400 grams.

El primer fort a Vindolanda s'havia establert vers l'any 85 dC, després de la victòria al Mons Graupius de les tropes romanes sobre les tribus dels pictes i caledonians, just a la línia defensiva del Stanegate i quan encara faltaven força dècades perquè es construís el mur d'Adrià. Algunes de les tropes victorioses es van establir a la zona, d'acord amb l'estratègia de conquesta romana. Durant els quatre-cents anys següents, el fortí va allotjar de manera continuada tropes que van erigir fins a dotze forts, els primers de fusta i després de pedra. D'acord amb aquestes dotze construccions, els estudiosos han establert dotze períodes per organitzar la història de Vindolanda. Les tauletes abasten des del segon període fins al quart, que cronològicament corresponen a l'època compresa entre el 90 dC fins a la construcció del mur d'Adrià, pels volts del 122 dC.

Els soldats destinats a Vindolanda provenien de parts molt variades de l'Imperi. Hi predominaven els nascuts al nord d'Europa, però també n'hi havia d'originaris de Germània, Gàl·lia i Hispània. S'organitzaven en unitats anomenades auxiliars i, durant un període concret d'anys, convertien fortins remots com Vindolanda en la seva llar. Era un exili voluntari no exempt de riscos i sacrificis, però tampoc d'avantatges. Si sobrevivien prou temps per poder jubilar-se, les autoritats romanes recompensaven els serveis prestats amb terres i amb l'atorgament de la preuada ciutadania romana.

INFORMES MILITARS AMB AIRES DE SUPERIORITAT

Els romans es sentien superiors a les tribus nadiues, així es desprèn d'aquest informe recuperat a Vindolanda en el qual un soldat anònim descriu el poder militar d'un dels seus enemics de Britània: "*L'armadura dels britans no els protegeix. Tenen molta cavalleria però aquesta cavalleria no utilitza espases i aquests britanets tampoc no munten com per llançar llances.*"

En canvi, la relació entre els soldats i els ciutadans romanitzats establerts al voltant del fort era cordial i cooperativa. En bona part dels forts i també a Vindolanda, al voltant de la muralla naixia un assentament civil en el qual es combinaven els habitatges amb els comerços i negocis destinats a l'avitallament de les tropes.

Tot el *vicus* era ple de tallers de sastres, fusters, ferrers i adobers que treballaven frenèticament per satisfer les necessitats del fortí i de la seva àrea d'influència. Malgrat la seva ubicació remota, els habitants de Vindolanda mai no van viure d'esquena a les tendències i modes

CAP A LA DÀCIA!

Algunes tauletes recuperades les va escriure la guarnició que va marxar a corre-cuita de Vindolanda per anar a lluitar a la Dàcia, batalla que escenifica aquest relleu de la cèlebre columna de Trajà.

CRONOLOGIA

VINDOLANDA A TRAVÉS DELS SEGLES

83 dC Batalla del Mons Graupius. Creació de la línia fronterera de Stanegate.

85-92 dC Primer assentament de fusta (I Cohort de Tungres) a Vindolanda.

92-97 dC Segon fort de fusta, amb capacitat per a mil soldats i cavalleria (IX Cohort dels Bataus).

97-105 dC Tercer fort de fusta. La Cohort de Bataus marxa cap a les guerres de Dàcia, després de dotze anys a Vindolanda.

122 dC Adrià visita Britània al mes de juny i ordena construir el mur que duu el seu nom. Gran concentració d'efectius a la zona de Vindolanda.

140-160 dC Darrer fort de fusta (II Cohort dels Nerbions). Període del mur d'Antoni.

160 dC Es construeix el primer fort de pedra.

200 dC Construcció del temple de Júpiter Doliquè.

200-211 dC S'alcen unes cases circulars per acollir ostatsges o bé per protegir tribus locals.

212-214 dC Construcció de les termes i d'un nou fort per la II Cohort dels Gals. Es desmunten les cases circulars.

270 dC Abandonament del poblat exterior. La població entra a viure dins del fort i ocupen els habitatges dels soldats.

350 dC Demolició del temple de Júpiter.

410 dC L'exèrcit romà abandona oficialment Britània, però Vindolanda resta habitat.

550 dC Darrers indicis de la Vindolanda cristiana.

Roma allunyava els soldats de les seves terres d'origen per evitar-hi revoltes. Per Vindolanda hi van passar soldats del nord d'Europa, Germània, Gàl·lia i Hispània